

RODUSTA JA ROTUJEN OLEMASSAOLOSTA

JANI SINOKKI

Rodun käsite on ongelmallinen monesta syystä, ja ihmisrotujen olemassaolo on usein kiistetty sekä tieteessä että filosofiassa. Iso osa tästä kiistasta palautuu filosofisiin peruskysymyksiin olemassaolon luonteesta ja erilaisista (esim. sosiaalisiin luokitteluihin liittyvistä) olemassaolon tavoista, eikä sinänsä ole erityinen juuri rotukeskustelulle. Tämän kirjoituksen tarkoituksena on yleistajuistaa joitakin keskeisiä filosofisia ongelmia, jotka toisinaan näyttävät jäävän rotuihin ja rasismiin liittyvän luonnontieteellisemmin orientoituneen keskustelun jalkoihin.

Kysymys rotujen olemassaolosta liittyy kiinteästi tieteenfilosofiassa ja nykymetafysiikassa käytävään keskusteluun luonnollisista luokista (engl. *natural kinds*) ja olemuksellisista ominaisuuksista (*essential properties*), jotka ovat olennaisia tieteellisten määrittelyjen ja luokitteluiden kannalta. Sivuutan kuitenkin tämän keskustelun. Tarkastelen suoraan nykytiedon valossa kysymystä rotujen olemassaolosta ja nostan esiin keskeisiä filosofisia kysymyksiä, joita rotu- ja rasismikeskustelussa ei ole varaa olla tiedostamatta.

Rotujen olemassaolon ongelmat

Brittiempiristi John Locken mukaan aristoteeliset ajattelijat käyttävät sanaa ”olemus” viittaamalla sillä johonkin, jonka tarkkaa luonnetta he eivät edes itse tunne. Vaikka Locke ei tätä aivan näillä sanoin sanokaan, olemusajattelun suurin ongelma on siinä, että olemusten eli lajiin kuulumisen kannalta välttämättömien ominaisuuksien abstrahoinnin mahdollisuus edellyttää jo edeltä käsin tuon lajin ymmärtämistä, jonka olemusta ollaan abstrahoimassa. (Locke 1975, III.iii.17.) Jotta voisimme päätellä, mikä on välttämätöntä ja olemuksellista tiikereille, meidän pitää tutkia vain ja ainoastaan tiikereitä. Tämä edellyttää tiikerien luotettavaa tunnistamista, mikä puolestaan edellyttää olemusajattelun puitteissa tiikerin olemuksen tuntemista. Näyttää siltä, että koko yritys olemusten päättämiseksi tai tutkimiseksi on auttamatta kehämäinen. Samanlainen kehämäisyyden vaara piilee kuitenkin monissa muissakin luonnollisia luokkia, myös rotuja, koskevissa kysymyksissä.

Jotta ihmislajin rotuja voisi olla olemassa, pitäisi tiettyjen seikkojen olla tosia ihmisistä. Esimerkiksi Hardimon (2003; ks. myös James 2016) ehdottaa kolmea loogisesti välttämätöntä ehtoa rodun käsitteelle, jotka ovat:

- rodulla on selvät ulkoiset, havaittavat piirteet (ihonväri, luuston rakenne jne.), joiden perusteella ihmisryhmiä voidaan erottaa toisistaan;
- ryhmän täytyy jakaa perinnöllinen alkuperä;
- ja ryhmällä pitää olla selkeä maantieteellinen alkuperä.

Jos sellaisia ihmisten ryhmittelytapoja, jotka täyttäisivät nämä kolme ehtoa, ei ole, ei myöskään rotuja ole olemassa. Juuri näiden tai vastaavien ehtojen täyttymisestä (eksplisiittisesti, mutta ehkä useammin implisiittisesti) rotujen olemassaoloa koskevassa keskustelussa on kyse.

Kysymys rotujen olemassaolosta on pidettävä visusti erillään rasismin oikeutuksesta: rotujen olemassaolon puolustaminen on yhteensopivaa rasismin vastustamisen kanssa, eikä rasismin vastustaminen tai rasismin episteemisesti tai moraalisesti kestämättömäksi näkemykseksi osoittaminen edellytä rotujen olemattomuutta sinänsä. Toisaalta, jos rotuja ei ole olemassa, ovat kaikki niiden olemassaoloon sitoutuneet arvottavat (niin pahassa kuin hyvässä) näkemykset välttämättä epätosia.

Rotujen olemassaolosta keskustelevat filosofit eivät aina pidä perinteisten biologisten rotujen olemassaoloa varteenotettavana vaihtoehtona, koska biologinen tutkimus on osoittanut ihmislajin eroavaisuuksien ja samankaltaisuuksien ole-

van huomattavasti monimutkaisempia kuin ihonvärille ja muille havaittaville piirteille perustuvat perinteiset rotukäsitykset olettavat. Filosofinen kiista rotujen olemassaolosta tällä hetkellä näyttää koskevan pääasiassa rodullisten sosiaalisesti rakentuneiden luokkien olemassaoloa tai rotujen täydellistä olemattomuutta. Biologisten rotujen olemassaololla ei näytä juuri olevan vakavasti otettavia puolustajia. (James 2016.) Jotkut biologit sen sijaan näyttävät ottavan hieman vakavammin biologisten rotujen olemassaolon mahdollisuuden, mutta tällöinkään yllä mainittujen rodun kriteerien täyttyminen ei ole mitenkään yksiselitteistä.

Filosofian näkökulmasta biologien käymää keskustelua rotujen olemassaolosta leimaa se ongelma, että biologit usein näyttävät tulkitsevan dataansa arkista, hyvin epämääräistä rodun käsitettä vasten, ja juuri tämä arkinen rodun käsite vaatisi merkittävää selvennystä ennen minkäänlaisien tulkintojen tekemistä mistään datasta. Kuten jo Locke huomautti, ennen kuin voimme selvittää oliolajin olemuksen, meillä pitäisi olla keino erottaa tuo laji luotettavasti, mikä siis edellyttäisi olemuksen tuntemista. Sama kehämäisyyden vaara vaanii biologia, joka yrittää epämääräisen rodun käsityksen avulla löytää datasta vastauksia kysymyksiin rodun olemassaolosta.

Rotujen olemassaoloa puolustavat filosofit näkevät yleensä rodun käsitteen olevan sosiaalisesti rakentunut käsite, ja siksi myös rotujen olevan (sosiaalisesti) todellisia. Kyse ei siis ole biologisesta rodun käsitteestä, vaan rodun käsitteestä, jolla on kyllä perusta ihmisten biologisissa ominaisuuksissa (esim. ihonväri), mutta joka saa varsinaisen merkityksensä sosiaalisten käytäntöjemme kautta. Hieman yksinkertaistettuna, esimerkiksi raha (kuten eurot tai dollarit) on sosiaalisesti rakentunut käsite, ja raha itse tulee olevaksi vasta sosiaalisten konventioidemme kautta. Rahalla on tietysti perusta todellisuudessa (paperissa, jolle se on painettu, numeroina ja vaihtokursseina tietojärjestelmissä jne.). Se kuitenkin saa varsinaisen merkityksensä (tulee pelkkien paperilappujen tai metallinpalojen sijasta rahaksi, käyväksi valuutaksi) vasta sosiaalisessa toiminnassa toimessaan yleisesti hyväksyttynä vaihdon välineenä. Jos ihmiset lakkaisivat uskomasta rahan arvoon vaihdon välineenä, myös esimerkiksi seteleiden ja

kolikoiden merkitys rahana katoaisi kokonaan, ja tästä voidaan päätellä, että rahan olemassaolo on sosiaalisesti rakentunutta (sosiaalisen rakentumisen luonteesta, ks. Hacking 2000; Searle 1995; ks. myös Hacking 2005).

Monet siis argumentoivat, että rodut ovat samalla tavalla sosiaalisessa kanssakäymisessämme rakentuvia luokkia, joilla on todellista merkitystä meille, mutta jotka eivät välttämättömyydellä seuraa biologiastamme sen enempää kuin rahan arvokaan seuraa siitä paperista, jolle se on painettu. Toiset puolestaan argumentoivat tämänkin sosiaalisesti rakentuneen rodun käsitteen olevan niin epämääräinen, ja niin vaikeasti määriteltävissä, ettei sille ole tosiasiallista käyttöä jo valmiiksi leväperäisen arkiajattelumme ulkopuolella. Tätä argumentaatiota tuetaan usein sillä huomiolla, että rodun käsitteestä näyttää olevan enemmän haittaa kuin hyötyä – rasismi itsessään – joten siitä olisi parempi luopua kokonaan. Hieman yllättäen myös sosiaalisesti rakentuneiden rotujen olemassaoloa puolustetaan tuota näkemystä vastaan samankaltaisella argumentilla: meidän on oletettava rotujen olevan olemassa edes jollakin tavalla, jotta voimme todella sanoa, että tuolla nimenomaisella asialla ei ole väliä ihmisiä arvioitaessa. (Donovan 2015, 69–70; James 2016.) Jos rotuja ei ole missään mielessä olemassa, myös rasismin vastustamisesta saattaa tämän argumentin mukaan tulla vaikeaa, koska ei ole selvää minkälaisesta virheestä sen pohjana olevasta rotuajattelussa on edes kyse – onko kyse taikauskosta, harhasta, mielenvikaisuudesta vai jostain muusta, ja mikä olisi paras keino puuttua rotu-uskomusten tuottamiin ongelmiin? Jos rotuja on olemassa vaikkakin vain sosiaalisina luokkina, voimme ainakin osoittaa niitä ja sanoa, ettei näitä luokitteluja pidä käyttää perusteena ihmisten erilaiselle kohtelulle. Ei kuitenkaan ole aivan selvää, että argumentti sosiaalisesti todellisten rotujen puolesta on kestävä. Esimerkiksi näyttää varsin perustellulta kieltää ihmisten eriarvoistava kohtelu esimerkiksi noitina juuri siksi, ettei mitään sellaista todellista luokkaa kuin ”noidat” ole olemassakaan.

Rodut, biologia ja filosofia

Myös tieteellisesti katsottuna biologisen rodun käsite on ongelmallinen. Erityisesti geneettisen

tutkimuksen edistymisen myötä olemme saaneet uutta tietoa ihmislajista, jonka valossa rotujen olemassaolo on kyseenalaista. Ihmiskunnan gee-neistä on jo pitkään tiedetty, että ihmispopulaatioiden sisällä on enemmän vaihtelua kuin niiden välillä (Donovan 2015; Lewontin 1972). Käytännös-sä tämä tarkoittaa sitä, että jos valitsemme satun-naisesti kaksi yksilöä eri roturyhmistä (esim. toi-sen Suomesta ja toisen Etiopiasta) ja vertaamme heitä kahteen samasta roturyhmästä satunnaisesti valittuun yksilöön (molemmat Suomesta tai mo-lemmat Etiopiasta), voimme olettaa havaitsevam-me, että edelliset (Suomi–Etiopia-pari) eroavat keskimääräisesti toisistaan vain hieman enemmän kuin jälkimmäiset (kumpi tahansa samaa ”rotua” oleva kaksikko) eroavat toisistaan. Satunnaisesti valittujen ihmisten välisestä geneettisestä erosta noin 93,2 prosenttia on jo populaatioiden sisäistä eroavuutta (Donovan 2015, 67–68). Ihmispopulaatioiden, tai ”rotujen”, väliset geneettiset erot ovat siis merkittävästi pienempiä kuin erot perimässä noiden ryhmien sisällä. Koska ihmiset ovat hy-vin heterogeenisiä, eivät rodulliset kategoriat pe-rustu suurille ja selkeille eroille. Silmin havaitta-vat eroavaisuudet ihmisten ulkomuodoissa, kuten ihonvärissä, näyttävätkin siis olevan paljon suu-rempia kuin heidän väliset todelliset biologis-pe-rinnölliset eronsa. Usein biologisten rotujen ole-massaolon kielto perustuu juuri tälle havainnolle. (Esim. James 2016.)

Kysymys biologisten rotujen olemassaolosta ei kuitenkaan ole aivan näin yksinkertainen. Ihmi-nen, siis *Homo*-suku, johon myös me *Homo sapien-sit* kuulimme, alkoi kehittyä Itä-Afrikassa noin 2,5 miljoonaa vuotta sitten. Kaksi miljoonaa vuotta sitten alkaneen vaelluksen seurauksena syntyi mo-nia lajeja, kuten Euroopassa neandertalinihmiset ja Aasian itäisemmissä osissa *Homo erectus* sekä oma lajimme. Me sapiensit syrjäytimme vähitel-len kaikki muut ihmislajit tieltämme. Oman maapallon ääriin levittäytymisen seurauksena myös ihmislaji jakaantui erilaisiin ryhmiin. Osa jäi Af-rikkaan, osa päätyi Eurooppaan ja osa vaelsi Aasi-aan. Kehitys jatkui myös maantieteellisen jakaan-tumisen jälkeen ja eri ympäristöissä tapahtuneen luonnonvalinnan seurauksena eri maanosien ihmi-set saivat toisistaan eroavat ulkomuotonsa. (Reich 2018.)

Geenitutkija voi päätellä yksilön geenien ”maantieteellisen alkuperän” käytännössä var-masti hänen antamansa DNA-näytteen perusteel-la. Mitkään yksittäiset geenit tai niiden alleelit eivät yksinään paljasta yksilön geenien maantie-teellistä alkuperää (so. ei ole olemassa tiettyä ge-neettistä ”ydintä”, joka yhdistäisi kaikkia tietyn al-kuperän omaavia ja erottaisi heistä muista, vaan vain eri ihmislajin haaroille tyypillistä geneettistä variaatiota, jota on mahdollista jäljittää). Tarkas-telemalla rajallista (kolmensadan tai useamman) geenialleelien yhdistelmää voidaan lähes varmuu-della päätellä kyseisen henkilön geenien maantie-teellinen alkuperä ja paikantaa hänen sukulinjansa tietylle mantereelle. (Donovan 2015, 68; Edwards 2003.) Tästä toiset ovat päätelleet (esim. Edwards 2003), että biologisia rotuja on sittenkin olemassa.

Tämä johtopäätös voi olla liian hätäinen. On esitetty, että johtopäätöksen edellyttämä ryhmit-tely voidaan tehdä eri tavoin, jolloin oikean gee-nien luokittelutavan valitseminen (siis sen, mikä noista keskenään yhteen sopimattomista luokit-teluista vastaa ”todellisia” rotuja) on riippuvais-ta kulttuurisidonnaisesta rodun käsitteestämme. Mikään itse geneettisessä datassa ei pakota mei-tä tiettyyn tulkintaan. (Donovan 2015, 68.) Toisin sanoen, sosiaalisesti merkityksellinen rodun käsi-te saattaa ohjata tulkintaamme tiettyyn suuntaan, vaikka itse data ei meitä tuohon nimenomaiseen tulkintaan mitenkään pakota (Locken huomio ole-musajatteluun sisältyvästä kehämäisestä selittä-misestä pätee myös tässä).

Tämä vaikeus ei tietenkään yksinään osoita, että rotuja ei olisi olemassa. Kuitenkin edellinen huomio lajin sisäisestä suuresta geneettisestä vaihtelusta yhdistettynä asian monimutkaisuuden kanssa tuovat esiin sen, että tuskin mikään mää-rä pelkkää biologista dataa voi vastata kysymykseen rotujen olemassaolosta. (Donovan 2015, 68.) Erityisesti on huomattava, että koska rodun käsite (historiallisen alkuperäisen käyttönsä vuoksi, ks. Lagerspetz ja Roman-Lagerspetz 2017) edellyttää silmin havaittavaa samankaltaisuutta rodun jäse-niltä (kuten Hardimonkin esittää), olisi hyvin ky-seenalaista edes nimittää roduksi jotakin sellais-ta perimään liittyvää jaottelua, joka ei riittävästi vastaa tavallisia sosiaalisia tapoja erotella rodul-lisia ryhmiä. Jos tieteellinen tutkimus siis lopulta

paljastaisi, että perinnöllisyydelle perustuvat ihmislajin luokittelut ovat mahdollisia, mutta eivät suoraviivaisesti noudata esimerkiksi ihonvärille ja maantieteelliselle alkuperälle perustuvia erotteluita, ei olisi mielekäästä ajatella, että tiede olisi osoittanut rotujen olevan vain jotain muuta kuin alun perin luulimme. Perustellumpaa olisi päin vastoin ajatella, että roduista erillisten ryhmittelyjen löytäminen ihmisperimästä olisi vain lisää vastaavien denssiä koko ajatukselle roduista.

Rasismiin liittyvien kysymysten yhteydessä rotujen olemassaolon lisäksi pitäisi pystyä ratkaisemaan kysymys rodullisten piirteiden vaikutuksesta yksilöiden käytökseen ja taipumuksiin. Tämän hetken geneettisen ymmärryksen valossa paljon pelkkiä geneejiä olennaisempaa tietoa on itseasiassa geenien toiminnan säätelyn ymmärtäminen. Geenien toiminnan säätelyä puolestaan tunnetaan vielä huonosti, mutta sen uskotaan olevan hyvin riippuvaista elinympäristöstä. (Esim. Portin 2010, 7.) Tämä huomio puolestaan yhä heikentää pohjaa rasismien oikeuttamisesta rotujen (mahdollisella) olemassaololla tai muiden geneettisten ryhmittelyiden avulla.¹ Lisäksi monet tutkimukset osoittavat, että rasistisessa katsannossa tyypillisesti rotujen määräämiksi uskottuihin piirteisiin – kuten taiteellisuuteen, koulumenestykseen ja rikollisuuteen – voidaan vaikuttaa erilaisin interventioin (koulutuksella, ruokavaliolla jne.). Se, että tämä on ylipäänsä mahdollista näiden vahvasti arvoitetujen ominaisuuksien suhteen, osoittaa vahvasti, että ei ole syytä uskoa perinnöllisten saati rodullisten tekijöiden ennakkoon määräävän yksilöiden käytöstä joidenkin rasististen näkemysten olettamalla tavalla (Donovan 2015, 70–73).

Kysymys rotujen olemassaolosta on hyvin monimutkainen kysymys, jota ei voida ratkaista vain biologista evidenssiä tutkailemalla. Tulkinnat, joita tuosta evidenssistä teemme, ovat usein ennakkoon olettamiemme (mahdollisesti sosiaalisten) kategorisointien värittämiä. Tässä kirjoituksessa

jo useasti esiinnoitteen Locken tekemän huomion vuoksi kysymys rotujen olemassaolosta on ensisijaisesti filosofinen: ennen kuin voimme tutkia luontoa nähdäksemme, löytyykö sieltä niin kutsuttuja rotuja (tai mitään muutakaan seikkaa, jonka olemassaolosta on epäselvyyttä), on meidän tiedettävä, mitä tarkalleen ottaen edes etsimme. Muuten olemme vaarassa päätyä kehämäiseen päättelyyn ja pitää osoituksena rotujen olemassaolosta mitä tahansa piirrettä, joka näyttää jotenkin sopivan yhteen jonkin epämääräisen arkikäsityksemme kanssa. Toisin sanoen, ennen rotujen etsimistä maailmasta, meidän on määriteltävä filosofisen käsitteenmuodostuksen avulla tarkat ehdot sille, mitä rodun käsite todella pitää sisällään, jotta edes tunnistaisimme rodun, jos sellaiseen törmäisimme.

Kirjallisuus

- Donovan, Brian M. 2015. Putting Humanity Back into Teaching of Human Biology. *Studies in History and Philosophy of Science Part C: Studies in History and Philosophy of Biological and Biomedical Sciences* 52: 65–75.
- Edwards, A. W. F. 2003. Human Genetic Diversity: Lewontin's Fallacy. *Bio-Essays* 25 (8): 798–801.
- Hacking, Ian 2000. *The Social Construct of What?* Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hacking, Ian 2005. Why Race Still Matters. *Daedalus* 134 (1): 102–16.
- Hardimon, Michael O. 2003. The Ordinary Concept of Race. *The Journal of Philosophy* 100 (9): 437–55.
- James, Michael 2016. Race. Teoksessa *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Spring 2016 Edition.
- Lagerspetz, Eerik ja Sari Roman-Lagerspetz 2017. Rotuoppien Juuret. Teoksessa *Rasismi ja filosofia*, toim. Jani Sinokki, 89–111. Turku: Eetos ry.
- Lewontin, R. C. 1972. The Apportionment of Human Diversity. *Evolutionary Biology*, May, 381–98.
- Locke, John 1975. *An Essay Concerning Human Understanding*. Toim. P. H. Nidditch. Clarendon Press.
- Portin, Petter 2010. Uusin tieto neandertalinihmisen ja nykyihmisen suhteesta. *Tieteessä tapahtuu* 7: 3–8.
- Reich, David 2018. *Who We Are and How We Got Here: Ancient DNA and the New Science of the Human Past*. Oxford University Press.
- Searle, John R. 1995. *The Construction of Social Reality*. Simon and Schuster.
- Sinokki, Jani (toim., 2017). *Rasismi ja filosofia*. Turku: Eetos ry.

Kirjoittaja on filosofian tohtori ja tutkii muun muassa rasismien filosofiaa Turun yliopistossa.

¹ Tämä on tietysti totta vain suhteessa täsmällisiin ryhmittelyihin, joita tehdään, koska myös niin sanottu geneettinen syrjintä on mahdollista. On mahdollista suhtautua monilla moraalisesti ongelmallisilla tavoilla sellaisia yksilöitä kohtaan, joiden perimästä löytyy tietty ongelmalliseksi koettu geeni, kuten väkivaltaan, mielisairauteen, alkoholismiin tai seksuaaliseen ”poikkeavuuteen” yhdistetty geeni. Tämä on kuitenkin sen verran etäällä rotuihin ja rasismiin liittyvistä kysymyksistä, ettei asiaa ole tarpeen käsitellä tässä.